

נר זיכרון לדודנו האהוב
הרב ד"ר שמעון בולג ז"ל
סמל לתורה ולחסד בענווה ובצניעות

בין שחיטה למילה: על סכין פגומה למילה ועל מוהל שמשמש כשוחט

שתי תשובות מאת רבי דניאל טירני זצ"ל מכת"י*

על רבי דניאל טירני ושוחט דינוקא'
מילה בסכין פגומה
מילה על ידי שוחט
שתי התשובות מתוך שו"ת שוחט דינוקא כת"י

על רבי דניאל טירני ושוחט דינוקא'

מצות ברית המילה ומצות השחיטה הן שתי מצוות שהקשר היחיד ביניהן עומד על חודה של סכין. מלבד העובדה ששתיהן נעשות בעזרת סכין, נראה לכאורה כי אין קשר מהותי ביניהן, ורב הנבדל על המשותף. ברם באיטליה באמצע תקופת האחרונים (המאות הי"ח-י"ט) הופיעו שתי דרישות הלכתיות-קבליות, אשר עמדו על הזיקה או על חוסר הזיקה שבין שחיטה למילה. האחת, מילה בסכין פגומה; השנית, מילה על ידי שוחט. בין שתי דרישות אלו אין קשר ישיר, אלא שקשר כזה נוצר על ידי אחד מגדולי רבני איטליה, רבי דניאל טירני.

רבי דניאל טירני הוא מחבר הספר 'עיקרי הד"ט', בין החיבורים החשובים הנדפסים יחד עם שולחן ערוך יורה דעה. רד"ט נולד באנקונה שבאיטליה בשנות הת"ק בערך (1740). בצעירותו התייתם מאמו ואומץ על ידי אביה רבי דניאל נחמו, תלמידו של רבי שמשון מורפורגו אב"ד אנקונה בעל 'שמש צדקה', שאת שמו נשא. הוא גדל אצל סבו וקיבל ממנו רבות בתורה וביראת שמים. בשנת תקכ"א בהיותו כבן עשרים חיבר את ספרו 'שם עולם' על התורה, וכבר באותה שנה כובד לדרוש בבית הכנסת באנקונה. בשנים אלו נדד בין כמה ערי איטליה, ובתקופה מסוימת כיהן כמורה בעיר

* תודתי נתונה לידידי ר' אליעזר חשין שסייע באיתור התשובות של ר' דניאל טירני ואף שקד רבות על פענוח כהנ"י, ולידידי ר' מנחם טייטלבוים על הערותיו המחכימות. אציין כי לסוגיית שימוש מוהל כשוחט יש קשר למשפחתנו - סבי ר' שמעון שוחט ז"ל היה דור שמיני לשוחטים ששימשו גם כמוהלים. בימי השבעה לפטירתו ספר ת"ח אחד שצאצאיו נימולו על ידי סבי, כי פעם שאלו אם אינו חושש לשיטה לפיה אין לשוחט לשמש כמוהל. סבי השיב לו כי מקובל בידו שאם המוהל מכוון לשם שמים, לא יאונה לו כל רע (מפי א"מ הרב שלמה שוחט שליט"א).

לוגו. משנת תקמ"ב שימש כדיין בקהילת פיזארו, ובשנת תקנ"א התמנה לרבה של העיר פירנצה, בה כיהן עד יומו האחרון (נפטר בערך בשנת תקע"ד). במשך שנות כהונתו עמד במשא ומתן בדברי הלכה עם כמה וכמה מגדולי ישראל, ביניהם רבי ישמעאל הכהן בעל שו"ת 'זרע אמת' ועוד. בשנים תקס"ג-תקס"ו הדפיס את ספרו הנודע 'עיקרי הד"ט' [=דניאל טירני], העוסק בקצרה בהלכות שבשולחן ערוך או"ח ויו"ד, כאשר ברובו הוא ליקוט מתוך ספרים רבים. ספר זה זכה למהדורות רבות עד לימינו, ואף נדפס בסוף הכרכים הגדולים של שו"ע. לצד חיבור זה חיבר ספרים רבים נוספים.¹

אחד מחיבוריו הגדולים של רד"ט הוא השו"ת 'שותא דינוקא' המכיל כמאתיים תשובות בהלכה, אליהן ציין במקומות רבים בספר 'עיקרי הד"ט'. חיבור זה טרם ראה את אור הדפוס, והוא מצוי בכ"י ירושלים, בן צבי 4051.²

בין התשובות שבספר ישנן שתי תשובות שעוסקות בקשר המדובר שבין שחיטה למילה. בסימן ח' מספר רד"ט בפליאה לחכם אחד על הוראת מקובל פלוני שלפי הקבלה יש למול בסכין פגומה דווקא, והוא מעתיק את תשובת אותו חכם אליו. בסימן ק"ח הוא דן אם שוחט יכול להיות מזהל, ובין הדברים הוא מעתיק שוב את תשובת אותו חכם. הנושא המשותף לתשובות אלו הוא החילוק העקרוני בין שחיטה למילה.

את השאלה הראשונה (סי' ח) מפנה רד"ט "לכמהרה"ר רב אס"י נר"ו - למונקאלו", ומאוחר יותר (בסי' קח), כשהוא מתייחס לתשובה זו (תשובת הרב הנשאל שבסי' ח), הוא מכנה אותו בשם "רב אס"י זצ"ל מקאסלי חסיד ומקובל". מיהו רב אס"י מקאסלי או ממונקאלו?

נראה כי מדובר ברבי אברהם סגרי, מגדולי חכמי איטליה במחצית הראשונה של המאה הי"ח, פוסק ומקובל, אב"ד ומו"ץ בקאסאלי-מונפיראטו (Casale Monferrato) שבצפון איטליה.³ רא"ס היה מעורב בפולמוס הרמח"ל בראשיתו, כאשר נתבקש בשנת ת"צ לתהות על קנקנו. הוא היה מן המחרימים והלוחמים בשבתאי נחמיה חיון.⁴ ידוע לנו כי רד"ט התכתב רבות עם רא"ס (התשובה

1 על תולדותיו ראה במבוא למאמר 'ספר דרך שיחו, חיבור על ספר פרשת דרכים', מקבציאל, כז (תשנ"ט), עמ' יט; א' סלה, שבט סופרים: תולדות חכמי איטליה (ת"ס-תק"ס) [La République des Lettres], לידן 2007, עמ' 625-627.

2 במכון לתצלומי כ"י: F27717.

3 לתולדותיה של הקהילה ראה במאמרי 'דרשה למילה מתוך קובץ דרשות מק"ק קאסאלי-מונפיראטו', מוריה, תג-תה (שבט תשע"ו), עמ' כח-לא.

4 עוד על תולדותיו ראה סלה (לעיל הערה 1), עמ' 595-597.

הראשונה ב'שותא דינוקא' מופנית אליו, ואחריה עוד רבות), ואף ידוע לנו כי רא"ס חתם לעיתים בראשי התיבות 'אס"י', והיו שבשם זה גם פנו אליו⁵. מדינת מונפיראטו כללה את העיר קאסאלי לצד ערים נוספות שהיו נתונות למרותה, ביניהן מונקאלבו⁶. טבעי הדבר שרד"ט יפנה את הדברים "למונקאלוו", ולעיתים יכנה את רא"ס על שם עירו קאסאלי. לפי הרשום בסי' ח' תשובת רא"ס התקבלה בערך בשנת תקכ"א, ולפי הידוע לנו כיום רא"ס נפטר בשנת תקכ"ד⁷, כלומר תשובתו ניתנה שלוש שנים לפני פטירתו. בסי' ק"ח נזכר רא"ס בברכת המתים, ובסוף סי' ק"ח נרשם "ביום ושנת הנז", ואם הדברים מכוונים לתשובה הקודמת הרי ששם מסיים "למספר בני ישראל לפ"ק", כלומר תקנ"א, שנים רבות אחר פטירתו. מכל מקום זכינו, בין תשובותיו של רד"ט, גם לתשובה של רבי אברהם סגרי.

במאמר זה ארצה להציג תחילה את הדיון ההלכתי בשני הנושאים מראשית הדיון בהם ועד לדורות האחרונים, ולאחר מכן אציג את תשובות רד"ט כלשונן⁸.

מילה בסכין פגומה

התלמוד (חולין טז, ב) עוסק ב'קרומית של קנה', קליפת קנה⁹, והוא מזהיר שיש להיזהר שלא לשחוט בה ושלא למול בה. רש"י מבאר (ד"ה ה' דברים): "משום שכשדוחקין אותם קיסמין ניתזין ומפרשים הימנה, ואיכא סכנתא במילה שלא תנקוב הגיד ומשוי ליה כרות שפכה...". מכך נוכל ללמוד אודות גודל הזהירות למול בכלי חלק, כדי שהכלי שבו מוהלים לא ינקוב את הגיד ויביא את התינוק לידי סכנה. וכך מזהיר ר' יעקב עמדן בחיבורו 'מגדל עז' בנוגע לסכין:

5 ראה ר"ח נפי, זכר צדיקים לברכה, המשולב בספרו של רמ"ש גירונדי תולדות גדולי ישראל וגאוני איטליאה, טריסטה תרי"ג, עמ' 7. רמ"ש, שם, עמ' 4 אינו מזכיר תואר זה. על ההבדלים ביניהם, בפרט בערך זה, ראה ר"מ הלל, מסכת תמורות - תולדות רבי מרדכי שמואל גירונדי מפאדובה: לקורות הרבנות והקהילות באיטליה בתקופת האמנציפציה וההשכלה, ירושלים תשפ"ב, עמ' 419.

6 ראה י' יודלוב, פנקס קהל קאסאלי מונפיראטו שמ"ט-ת"ח, ירושלים תשע"ג, עמ' ז-ח.

7 עדות בכת"י על פטירתו נרשמה על צוואתו בתאריך ו' ניסן תקכ"ד. ראה קטלוג רפאלי - מכירות פומביות, מכירה 11 (י"ח כסליו תש"פ), פריט 108.

8 את המילים המסופקות בקריאתן הנחתין בין סוגריים זווייתים. בכמה מקומות יכולתי להסתייע בהעתקתו של ר' דוד זכות מודינא, אשר החזיק בחיבור זה והעתיק חלק מהתשובות. ראה זכר דוד, מאמר ראשון, פרק ע, הוצ' אהבת שלום, ירושלים תשס"א, עמ' תעז-תעת.

9 על המילה 'קרומית' או 'קלומית' ראה ש' שרביט, תורת ההגה של לשון חכמים, ירושלים תשע"ו, עמ' 270-271.

ישחילונו ויחליקנו יפה שיהא חד ובלי פגימה כל האפשר, אף על פי שאין פגימה כל שהוא פוסלת בו מכל מקום גורם כאב לנמול, שהפגימה קורעת ואינה חותכת, וכשהיא גדולה יוכל להסתכן בה לעשותו כרות שפכה¹⁰.

בדומה לו מזהיר ומטעים ר' יוסף מולכו שתהיה הסכין חדה ובלי פגימה:

...מכל שכן מסכינין של שחיטה, ומה סכין של שחיטה לבהמה וחייה ועוף צייתה תורה ושחטת בזה בסכין שאין בו פגם, שהפגימה קורע ואינו חותך... ואף על גב דטעם איסור זה בשחיטה משום נבילה נגעו בה, מכל מקום גם משום צער בעלי חיים איכא נמי, אם כן כל שכן במילה דאיכא צער בעלי חיים בחתיכת המילה בסכין פגום¹¹.

הזהרתם של חכמים אלו מובנת ביותר. יתרה מזאת, ר' אליהו פוסק בספרו 'כורת הברית' מציין שלמרות שהמנהג הוא למול בסכין, ובוודאי שעדיף להתקין סכין חדה, פשוט הדבר שאם יש בידו מספריים חדים יותר מסכין יש להעדיף אותם במילה על פני הסכין¹².

ברם, ר' אליהו שמאע מעיר על דברי ר' יוסף מולכו שסכין המילה צריכה להיות ללא פגימה: "והרואה יראה שאין דבריו מוכרחין, ומעולם לא שמענו ולא ראינו מי שנזהר בזה"¹³. נראה כי הוא אינו חולק על הצורך בסכין חדה, אך הוא לא מסכים שיש להיזהר מפגימה כמו בשחיטה.

בנקודה זו מפתיע רבי דניאל טירני עם שמועה מעניינת, לפיה על פי הקבלה יש למול דווקא בסכין פגומה. הדברים מובאים בקצרה בספרו הידוע והנדפס לרוב 'עיקרי דינים':

גם בשותא דינוקא אשר לי הצעיר סי' ק"ח הן אומר והן דברים... והוספתי עוד מה ששמעתי מאחד קדוש מדבר דיש הוכחה מידועי חן למול התינוק בסכין פגום דוקא...¹⁴

במקור המצוין 'שותא דינוקא', שיובא להלן מתוך כתה"י, מרחיב רד"ט יותר. רד"ט פנה בתחילה בשאלה למקובל אחד "למה למצוה מן המובחר לא ישתדלו המוהלים

10 מגדל עוז, הנחל התשיעי, יאור ה, סעיף א, עפ"י ברית אברהם הכהן, ירושלים תשס"ז, עמ' רטו.

11 שלחן גבוה, יו"ד, סי' רסד ס"ק כא, מהד' אור ודרך, ירושלים תשס"ב, עמ' תי-תיא.

12 ר"א פוסק, כורת הברית, סי' רסד, נחל כרית ס"ק יב, למברג תרנ"ג, דף עב ע"ב. זאת למרות מנהג ישראל הקדום למול בסכין. ראה מאמרי 'מכשירי מילה: לתולדות כלי המילה ותפקידיהם' (בדפוס).

13 מכשירי מילה, פ"ד סע' לד, הוצ' אהבת שלום, ירושלים תשנ"ה, עמ' מז.

14 עיקרי דינים, יו"ד סי' כח סעיף ה, סדילקוב תקצ"ה, דף מ ע"ב.

יצ"ו להיות להם סכין בדוק כעין של שוחטים, ומה גם דדומה לקרבן וכשם שפגימה פוסלת בשחיטת קדשים ג"כ היה להם להזהר בהקריבים בני אדם להכניסם בבריתו של אאע"ה".

רד"ט רוצה לדמות מילה לשחיטה ולהצריך גם במילה זהירות מפגם בסכין, כפי שראינו לעיל בדעת ר' יוסף מולכו, והוא מציג קל וחומר שמבוסס על מוטיב הצער שיש בחיתוך בסכין פגומה, ומוסיף את הדמיון בין מילה לשחיטת קדשים. אמנם יש לציין כי דין פגימה בסכין קיים גם בשחיטת חולין, ואין לו עניין לקרבן דווקא¹⁵. מכל מקום אותו מקובל משיב לרד"ט כי לפי הסוד יש למול דווקא בסכין פגומה. רד"ט חש שלא בנוח עם אמירה זו, והוא פונה לר' אברהם סגרי בשאלה האם ראוי לחוש לדברים. רא"ס השיב כי הוא חולק על סברת אותו מקובל, ולדעתו יש למול בסכין מחודדת בתכלית החידוד. אך הוא מדגיש בפני רד"ט שאין זה מחמת הדימוי בין מילה לשחיטה, משום שלדעתו אין לדימוי זה טעם. את החילוק העיקרי בין שחיטה למילה הוא רואה בכך שבשחיטה נאסרה 'דריסה', ואילו במילה מצוה מן המובחר "לשום הערלה למדרס כף רגל כי היכי דמכסינן אותה בעפר"¹⁶.

בהגהת רד"ט על תשובתו לאחר שנים רבות, הוא מספר כי הופיע הספר 'מכשירי מילה', והוא נהנה לראות בו שכיוון לדברי רבו של המחבר ר' יוסף מולכו בספרו 'שלחן גבוה', לפיהם יש להקפיד שתהיה סכין המילה ללא פגימה, מכל שכן מסכין של שחיטה. אמנם ר' דוד זכות מודינא מוצא בדברי הזוהר רמז לדעת המקובל כי יש למול בסכין פגומה¹⁷.

חכמים בדורות מאוחרים יותר ניסו לפשר בין שני העניינים הסותרים, הזהירות מפגימה משום החשש לצער והדמיון לשחיטת קודשים, מול המעלה בפגימה עפ"י

15 הערת ר' אליעזר חשין. אמנם אפשר שיש לדמות את מעשה המילה לשחיטת קודשים יותר מאשר לשחיטת חולין כפי שיבואר גם להלן.

16 חילוק זה צריך עיון מכמה פנים, וקרוב הדבר כי נאמר בדרך דרוש. למנהג נתינת הערלה בעפר ניתנו טעמים רבים, וחלקם מתאים לניסוח של רא"ס. ראה מאמרי 'טעמי מנהג קבורת ערלת ברית המילה בעפר', חצי גבורים, יא (תמוז תשע"ט), עמ' תקי-תקכד. על יסוד המנהג ואופני קיומו ראה מאמרי 'מנהגי הערלה והדם לאחר המילה', ירושתנו, י (תשע"ט), עמ' תד-תפו.

17 "דאולי דעתו סמוך ונראה על מ"ש בתיקון כ"א דף נ"ט ע"א, דס"מ היינו סכין פגום, וז"ל, מאי סכין פגום דא ס"מ אל אחר סכין פגום ודאי אתקרי עי"ש, וכיון דעתה שבמצות המילה אותה אנחנו מבקשים לבטל כוחו ניחא ליטול סכין פגום דמסטריה הוא, ע"ד מאמר רז"ל מניה וביה אבא, וכמו שכתבתי לעיל בעניין הפריעה לעשותה בצפורן דוקא ולא בכלי עי"ש, והכא נמי כן הואיל וענין החתך הוא לחתוך הדינין, כי חתך בא"ת ב"ש סמא"ל, ומסלק אותו ע"י חתיכת הערלה, בהיותו ס"מ רוכב על הנחש כמ"ש בסוד ה' דף ח' ע"ב". ראה זכר דוד, מאמר ראשון, פרק סא, הוצ' אהבת שלום, ירושלים תשס"א, עמ' תג-תד.

סוד. רח"א שפירא טוען כי לשם קיום עניין הפגימה אין צורך לעשות מעשה, שכן די בכך שהסכין אינה נבדקת בציפורן כשם שבדקים סכין שחיטה כדי להבטיח שלא קיימת בסכין פגימה ואפילו קטנה ביותר. לדבריו פגימה שאינה ניכרת אין התינוק מרגיש בה, ומאידיך יש בה כדי לקיים את המנהג של אותו מקובל קדוש¹⁸. המוהל ר' אשר אנשל גרינוולד מציע פשרה אחרת, ולדבריו החושש לעניין זה "יעשה פגימה בקצה האיזמל, במקום שאינו חותך"¹⁹.

מילה על ידי שוחט

הנידון השני הוא האם רשאי שוחט לשמש כמוהל. כשלושים שנה לאחר השאלה אודות פגם בסכין המילה, מספר רד"ט כי בהיותו משמש כשוחט הוא שמע סביבו קולות התוהים האם הוא גם מוהל, ואף שיש מי שאמר לו שמן הסתם לא ימול שהרי הוא עוסק בשחיטה, אך הוא לא ידע מקור להקפדה זו שלא יעסוק השוחט במילה, ועל כן הוא לא הגיב לשמע דבריהם.

בניגוד לנושא הקודם שהתעורר לראשונה בדברי רד"ט עצמו, הרי שהוא מצא שנושא זה נידון כבר בדברי ר' יצחק למפרונטי באנציקלופדיה המפורסמת שלו 'פחד יצחק', שהחלה לבוא בדפוס במחצית המאה הי"ת. בערך 'מוהל' מעתיק רי"ל את תשובת ר' נתנאל סגרי²⁰ אשר נשאל בספרו עפר יעקב: "מוהל אם יכול לשחוט, כי ראיתי מוהלים נמנעים מלשחוט ואיני יודע על מה יסדו המנהג הזה". ר' נתנאל משיב שגם הוא נתקל במוהלים שאינם רוצים לשחוט, ולשאלתו נאמר לו כי הם חוששים "פן השחיטה תגרום חרדת היד, שכן טבע כשימות איזה בעל חי ביד האדם מחריד היד". הוא דוחה טעם זה מכמה נימוקים. לחיזוק מסקנתו הוא מעיד כי ר' יהושע אהרן הכהן מק"ק קסאלי היה מוהל ושוחט בלי שום פקפוק, ולכן אין לחוש לזה, אלא שמי שרוצה יכול לנהוג סלסול בעצמו²¹.

על דברי ר' נתנאל מוסיף רי"ל עדויות על מוהלים שנהגו לשחוט בפני גדולי הדור ולא מיחו בידם. מאידיך הוא מנסה להסביר את המנהג לפי מימרת התלמוד במסכת שבת (קנו, א): "האי מאן דבמאדים יהי גבר אשיד דמא. אמר רב אשי: אי אומנא אי גנבא אי טבחא אי מוהלא". פשטות הגמרא היא שאדם אחד יכול להיות גם 'טבחא' (שוחט) וגם 'מוהלא', אך מדברי המהרש"א בחידושי אגדות כאן נראה כי לא גרס

18 אות שלום, סי' רסד סעיף ט, ברעגסאס תרפ"א, עמ' רעד.

19 זוכר הברית, סי' יא סעיף ג, אונוואר תרצ"א, עמ' 82.

20 נפטר בשנת תנ"א [1691]. ראה ר"ח ניפי (לעיל הערה 5), עמ' 271.

21 שו"ת עפר יעקב, סי' פ. שו"ת זה טרם נדפס, והוא מצוי בכמה כ"י. לדוגמה כ"י לונדון, ספריית מונטיפיורי 482. סי' פ מופיע בכ"י זה בדף 128א.

טבחא', כנראה משום שלא יתכן שאדם אחד יהיה שוחט ומוהל²².

בקטע שכנראה נוסף מאוחר יותר מביא רי"ל שתי עדויות לפיהן המוהל, שהיה גם שוחט, בירך בטעות בשעת המילה 'על השחיטה', והתינוק מת. באחד המקרים מת גם המוהל באותה שנה, ובמקרה השני נצטוו המוהל שלא יחזיק יותר בשתי המשרות. אך הוא מסיים בעדות על מהרי" וייל שהיה מוהל ושוחט, "הנך רואה בעיניך שהיה חכם גדול ומוהל ושוחט, כי על כן מנהג פירארא הוא דאין להקפיד על זה"²³.

רד"ט מתמצת את דברי רי"ל, והוא מתמקד בעיקר בסיפורים החמורים שאירעו, מהם הוא לומד "דאיכא ואיכא למיחש להכי וחמירא סכנתא, ואם היה היה ויהיה מי שאומנותו בכך ובכך, מ"מ מי שנזהר בכך אין מזניחין אותו". וכאן הוא חוזר לתשובתו הקודמת בעניין סכין המילה, והוא מצרף לדיון הנוכחי את דברי ר' אברהם סגרי אליו כי יש הבדל גדול בין מילה לשחיטה, "וכיון שהראנו לדעת שיש חילוק בין שחיטה לכריתת ערלה, מי שיאחז בזה וגם מזה אל תנח ידו עלול הוא ליתן את של זה בזה ואת של זה בזה ולא זה ולא זה יתקיים בידו, ובפרט שבפרט בהצטרף העדויות הנזכרות שא"א להזימן פשיטא ופשיטא דטבא חדא מתרי ולא תנסב תרי, ודין נצח בעל מלאכה אחת וליקום באשרי"²⁴.

ר' דוד זכות מודינא מעתיק חלקים מדברי רי"ל ורד"ט. הוא מסיק אמנם כדברי רי"ל שאין חשש בדבר, אלא שהוא למד מדברים אלו על חשיבות זהירות המוהל בברכות המילה, שלא ייכשל בלשונו. הוא מדייק כך אף בדברי היעב"ץ שכתב בחיבורו ברכות שמים: "שהמוהל ירגיל בברכותיה בפיו ובשפתיו שלא יכשל, ובפרט אם הוא שוחט", ונראה מדבריו כי חשש לתקלה זו²⁵.

בדומה לר' דוד זכות, גם ר' אליהו פוסק נוקט בפשיטות שלשוחט קבוע מותר להיות מוהל קבוע. הוא מפקפק בדברי רד"ט, ומוכיח מכמה מקורות שהגמרא בשבת שמדברת על טבחא או מוהלא מתכוונת לאדם אחד²⁶. כך גם מוכיח ר' אליהו

22 יצוין כי בכה"י מופיע 'טבחא' כפי שהוא בדפוס וילנה, אך בדפוסים ונציה ר"פ-רפ"ג ואיטליה רמ"ט-רנ"ח לא מופיע 'טבחא'.

23 פחד יצחק, חלק ה, ערך מו, ליוורנו תקצ"ט, דף לה ע"א.

24 ראוי לציין גם לדברי ר' דוד הלוי איש הורוויץ אב"ד סטניסלב, המעלה הצעה נוספת מדוע לא ישמש השוחט כמוהל, ולפיה אפשר וישכח המוהל וישחט עופות עם סכין המילה אשר בלעה שמנונית מבשר אדם ונאסרה; אך הוא מוכיח כי אין לחוש לחילוף הסכין. ראה בשולי הסכמתו לספר גילת הזהב, מאת רחצ"ה שוטלנד, בילגוריי תרצ"א, בתחילת הספר.

25 זכר דוד, מאמר ראשון, פרק ע, הוצ' אהבת שלום, ירושלים תשס"א, עמ' תעו-תעט.

26 ביניהם דברי רש"י בסנהדרין ז', ב ד"ה בית דין, שפירש שם את רשימת התלמוד "רופא ואומן ולבלר ומלמד חד גברא הוי", ובצירוף לגרסה בגמרא שם לפיה מופיע ברשימה גם 'טבח'.

מהתלמוד בחולין (ט, א): "ואמר רב יהודה אמר רב, תלמיד חכם צריך שילמוד שלושה דברים: כתב, שחיטה ומילה". הוא מוסיף כי כשאין לו סכין אחרת הוא אף יכול למול עם סכין השחיטה, אלא שיקרא לה 'אזמל של מילה' ולא 'חליף', ויתבונן בברכה קודם המילה כי ברית כרותה לשפתים²⁷.

אך ר' חיים אלעזר שפירא ממונקטש משיב על כל ראיותיו של ר' אליהו פוסק, ומסיק שראוי להחמיר שלא יהיה שוחט קבוע מזהל, וכן הוא מעיד בשם מהרצ"א מדינוב בעל 'בני יששכר', ר"ח הלברשטאם בעל ה'דברי חיים' וצדיקים נוספים שהקפידו שלא יהיה השוחט הקבוע מזהל. עם זאת הוא כותב כי דשו בדבר רבים, וניתן ללמוד ממקרים אחרים ששוחט שימש כמוהל, בפרט בעיירות קטנות, ומחמת כמה סיבות²⁸.

ר' אשר אנשיל גרינוולד מפקפק בחילוקו של רח"א שפירא בין שוחט קבוע לשאין קבוע, ולדבריו "אדרבה החוש מעיד דשוחט קבוע לא יטעה, דמכיר את מקומו שאין עוסק עתה בשחיטה, משא"כ שוחט שאינו קבוע שרואה סכין בידו שלא כהרגלו יטעה דלשחיטה קבעי ליי". באשר לסיפורים שהובאו בפחד יצחק כותב רח"א גרינוולד: "ובעיקר הענין במעשה שהיה קיוהא קחזינא, דמאן מפסי שהתינוק מת מחמת טעותו של השוחט, מה לנו ולטעותו, התינוק נפטר ממילא בגזירת המלך ית"ש, והוא ית"ש אינה להשוחט שיטעה בדיבורו..."²⁹.

לסיכום. מקורה של ההקפדה שלא ישמש שוחט כמוהל אינו ידוע. נעשו כמה ניסיונות לתת טעמים בדבר, וחלקם נתקלו בפקפוקים שונים. ניתן להניח כי החשש העיקרי שהרתיע כמה מחברים מבוסס על מקרים בהם שוחט שבא למול טעה וברך 'על השחיטה' והתינוק מת. בעקבות חשש זה נוטה רד"ט להחמיר בדבר, אך חכמים אחרים לא חששו לכך. יש מי שחילק בין שוחט קבוע לשוחט שאינו קבוע, אך יש מי שפקפק בחילוק זה. ויש שבעקבות חשש זה עורר רק על גודל הזהירות שיש להזהר בהקפדה על ברכת המילה בדקדוק³⁰.

27 ר' אליהו פוסק, כורת הברית, סי' רסד, נחל כרית סי' ק טו, למברג תרנ"ג, דף עד ע"א-ע"ב. וראה עוד מש"כ בנו' ר' הלל פוסק, שו"ת הלל אומר יורה דעה סי' קלט, תל-אביב תשס"ז, עמ' רצח-ש.

28 רח"א שפירא, אות שלום, סי' רסד ס"ק ו, ברעגסאס תרפ"א, עמ' רסט-רעב. בנוגע לביקורתו על דברי רא"פ שיקרא לסכין בשם 'אזמל של מילה', ראה עוד בהסכמתו לרא"א גרינוואלד, זוכר הברית, אונגוואר תרצ"א, עמ' 8.

29 רא"א גרינוולד, זוכר הברית, סי' ט סעיף כ, אונגוואר תרצ"א, עמ' לו.

30 ויש מי שהרחיק לכת לקבוע בזה פרטי דינים. ראה ר"מ גרוס, חרב פיפיות: הלכות והליכות בענייני ברית מילה, בני ברק תש"פ.

שתי התשובות מתוך שו"ת שותא דינוקא כת"י

[מילה בסכין פגומה]

[11ב] ח. מאתי לכמוהר"ר רב אס"י נר"ו

למונקאלוו

מדי דברי בו ושבח לאל לאו מגברא דלית ליה קא בעינא, זכור אזכרנו עוד כי כמשלוש חודשים אשר יחדתי הדיבור באיש אלקים אחד נורא וקדוש על ענין המילה, ושאלתי ממנו למה למצוה מן המובחר לא ישתדלו המוהלים יצ"ו להיות להם סכין בדוק כעין של שוחטים, ומה גם דדומה לקרבן, וכשם שפגימה פוסלת בשחיטת קדשים ג"כ היה להם להיזהר בהקריבם בני אדם להכניסם בבריתו של אאע"ה³¹. ומאוד מאוד נפלאתי הפלא ופלא בשמעתי את הקול מדבר לי, דאדרבא מן הנסתר יש הוכחה שיהיה דוקא בסכין פגום. ושאלתי אם יש לו ראייה, ואמר לי שאין לו עדים ולא ראייה אלא שכך קיבל מאנשי אמונה, ושכך ראוי לנהוג. ולע"ד זר אתי להאמין, דנהי דמדברי הפוסקים ז"ל לא מצאנו ולא ראינו שיזהירו ע"ז, אכן מהטעם הנ"ל כמדומה לע"ד להיזהר. ולכן יורני ויאמר לי ויתמוך דבריו לבי, אם קבלה הוא נקבל, כי כל סתום לא עממוהו, ויש לו עסק ת"ל בנסתרות, ובמטותא מיניה דמעכ"ת נר"ו דלא לירחקה מיניה, ומיניה ומיני יתקלס עילאה. אכ"ר.

הצעיר הטד"י³² סדר ושנת ולהורת נתן בלבו לפ"ק* איבריאה³³

[הגהה מאוחרת:] אחרי מופלג <ל'>³⁴ שנים ויותר בא לידי ספר חדש ממש ושמו 'מכשירי מילה'³⁵, וראיתי שם בפ"ד סי' ל"ד בשם הר"ב שלחן גבוה שכתב דטוב ויפה שיהא הסכין של מילה בלי פגימה ומכל שכן מסכין של שחיטה, והביא ראייה מר"ם ז"ל בשם בה"ג <ע"י"ש>. והנאני מאוד שכיוונתי בזה, הגם דהרב המחבר מכשירי מילה כתב שאין דבריו מוכרחין, ושלא שמענו וראינו מי שנזהר בזה. <שי"ה>.

תשובת הרב הגאון הנ"ל

סברתו על סכין המילה המו לה מעי להיותה אחוזה בחבלים נפלו לי בנעימים,

31 בכתה"י בט"ס: אהע"ה.

32 "הטד"י" הוא כנראה ראשי תיבות של שמו "דניאל טירני", אלא שלא ברור מדוע חתם באופן שונה מהרגלו לחתום הד"ט.

33 בכתובה אחרת מפוענח: תקכ"א.

34 המספר אינו ברור, ונראה כי רשומה האות ל', וכך מסתבר, שהרי התאריך הנקוב בשאלה הוא תקכ"א, ואילו ספר מכשירי מילה נדפס בשנת תקנ"ג.

35 ר' אליהו שמאע, מכשירי מילה, ליורנו תקנ"ג.

וקראתיה נועם דמשום צערא דינוקא מה טוב ומה נעים שיהיה הסכין מחודד בתכלית החידוד, ואם קבלה קיבל הקדוש ההוא שצריך להיות דוקא בסכין פגום, הוא ישב בשמועותו, ואנן בדידן, דלדידי לא שמיעא לי וכלומר ג"כ לא סבירא לי. ברם אין להישען במאי דס"ל להשוות המידות הנאמרות בשחיטה כמו מידות המילה עם היות המילה כמו קרבן, דהיא היא בעצם הענין שמקריב את הדם ההוא הוא הנפש, והרצון שמרים ממנו תרומה לו ית' אחרי כריתת הערלה, אכן חלוקה היא במצותיה, כמו שבקרבן עצמו יש חילוק בין עוף לבהמה דהאי בשחיטה והאי במליקה, וגבה טורא בין אופן השחיטה לכריתת עור הערלה, כי בשחיטה הדרסה אסורה, ובמילה היא מצוה מן המובחר גם לידעי חן לשום הערלה למדרס כף רגל, כי היכי דמכסנין אותה בעפר. ושלוי.

[שוחט אם יהיה מוהל]

[132] **קח.** שאלת ממני ידך נפשי אם מלאכת השחיטה ומצות מילה יכוננו יחדיו באחד המיוחד.

תשובה. קול זו נסיתי בלא חכמה, ואשמע את הקול מדבר אלי, אי מהלא אנא ועוד מלתא בפומאי תיובתא חזינא ממאן דהו, ומרגלא בפומיה דמסתמא לא אמול כיון שידי עסקניות במצות שחיטה. וברוכים העומדים והיושבים עמדו לא ענו עוד, ואני בעניי ג"כ קבלתי דבריו בשתיקה לא כהודאה בפני ב"ד חשוב, כי לא היה בהם בני תורה להתוכח עמהם ולשאול מהם מילתא בטעמא. ומ"מ הגם דלא ידענא מאי קאמר, חשבתי למשפט <דאפשר> דאיכא דברים בגו אפילו בדברים היוצאים מן השפה ולחוץ משפת הבור רק אין בו מי תורה, וזמנין דבאפרקסותא דעניא משתכח מרגניתא, ואיכו השתא אסתייעא מלתא.

וחזינא וחידינא להר"ב פחד יצחק ז"ל כ"י באות מ' ערך מוהל שכתב וז"ל: שאלה. מוהל אם יכול לשחוט, כי ראיתי מוהלים נמנעים מלשחוט, ואיני יודע על מה יסדו המנהג. והביא הרב המחבר ז"ל תשובת הרב נתנאל סגרי זצ"ל בספרו עפר יעקב תשובה פ"ד³⁶, שכתב שלא מצא טעם מספיק לזה, ודאדרבא ראה גדולים בתורה שוחטים ומוהלים, ומ"מ מי שרוצה לנהוג סלסול בעצמו ולהיות מהנמנעים יעשה כרצונו. גם הרב המחבר הנזכר העיד שראה מוהלים ושוחטים בפני גדולי הדור ולא מיחו בידם, ע"ש. והדין עמו, דמי לנו גדול מאברהם ומל את עצמו וזולתו, ואל הבקר רץ אברהם וישמור משמרת ה' מצותיו חקותיו ותורותיו אפילו עירובי תבשילין, ואין ספק כי מאז מקדם שגייר את האנשים הוא היה שוחט ובודק לעצמו ולא היה נמנע

36 בפחד יצחק "תשובה פ", וכך גם בכמה כ"י שלפנינו (הערת ר' אליעזר חשין).

לאכול בשר, ואנן נמי ניקום ונגמר מאברהם, וליתי זכירה זכירה, זכור ברית אברהם ועקידת יצחק דהלך לשחוט את בנו. והגם דעפ"י הדיבר שאני, מ"מ הבא להחמייר עליו ראייה ללמד.

והנה אמת נכון הדבר דדברים הנאמרים באמת ראה ראיתי להרב הנזכר ז"ל, שכתב שם בסוף התשובה וז"ל: היום יום ג' לפרשת שלח י"ט לחודש סיון העיד לפני מעלת החכם כמוהר"ר יששכר כהן <מזלאטו> שבק"י זלאטו בשנת תע"ח תכף ומיד אחר ימי חנוכה הביאו לבה"כ ילד אחד למולו, ואבי הבן שמו ישראל משורר, והמוהל היה שמו ר' יעקב מפרידלנד, גביר גדול וחכם, והוא היה מוהל בקי ושוחט בביתו. ובברכו ברכת המילה טעה, ובמקום אמרו וצוה על המילה אמר על השחיטה ומת הילד [133א] בפתע פתאום על הכיסא, והמוהל הנזכר נפטר בתוך השנה ההיא, והייתה טענה בין אבי הבן והמוהל בבי"ד, כי טען אבי הבן מן המוהל לשלם לו דמי סעודתו שהפסידה, והוא השיב לו שאינו חייב יען כי פרע לו שכר מצותו כנהוג במקום ההוא, ואעפ"י פייסוהו בי"ד ושילם לו דמי סעודתו דרך צדקה. והחכם הנזכר העיד שהוא זוכר את הדבר על בוריו אעפ"י שעברו כמה שנים מהיום ההוא עד הנה, יען כי הוא כהן ותכף אחרי מות הילד הכריזו שיצאו הכהנים מבה"כ שלא יטמאו באהל המת, והוכרח גם הוא לצאת משם. עוד סיפר לי ר' רפאל בר מנחם נארדין, שוחט וסופר בקי ותורני, שר' יששכר מפרוסטיץ היה מוהל ושוחט, ומל ילד אחד שהיה החכם שבתי סנדק, וטעה בברכה ואמר על השחיטה במקום על המילה, ולאחר הסעודה קודם בהמ"ז לקחו הנער לבדוק אותו כמשפטם אם נעצר הדם ומצאוהו מת, וצוה החכם שבתי דוייגלא מקראקא שלא יהיה רבי יששכר עוד מוהל אם לא יעזוב השחיטה, והוא קיבל עליו את הדבר ולא שחט עוד. ע"כ דבריו ז"ל. ע"ש.

והנך רואה בעיניך כמה נאים דבריהם ז"ל השואלים ודורשים מנא הא מילתא דאמרי אינשי, כי לא לחנם איליא נפיק מפומייהו אע"ג דלא ידעי מאי קאמרי, והרי לפניך דאיכא ואיכא למיחש להכי וחמירא סכנתא, ואם היה ויהיה מי שאומנותו בכך ובכך מ"מ מי שזוהר בכך אין מזניחין אותו.

זאת ועוד, אפשר לצרף טעם אחר לעזרת סברת הנמנעים, במה שזה לי קרוב לשלושים שנה ששמעתי פה אחד קדוש מדבר דיש הוכחה מיודעי חן למול את התינוק דוקא בסכין פגום, ושכך קיבל מאנשי אמונה, והיה הדבר קשה בעיני משום צערא דינוקא, ואז המתקתי סוד עם רב אס"י זצ"ל מקאסלי חסיד ומקובל, וזאת הייתה תשובתו הרמתה:

סברתו על סכין המילה המו לה מעי להיותה אחוזה בחבלים נפלו לי בנעימים, וקראתיה נועם דמשום צערא דינוקא מה טוב ומה נעים שיהיה מחודד בתכלית החדוד, ואם קבלה קיבל הקדוש ההוא שצריך להיות דוקא בסכין פגום הוא ישב

בשמועתו ואנן בדידן, דלדידי לא שמיעא לי וכלומר לא סבירא לי. ברם אין לישען במאי דס"ל להשוות המידות הנאמרות בשחיטה כמו מידות המילה עם היות המילה כמו קרבן, דהיא היא בעצם הענין שמקריב את הדם הוא הנפש, והרצון שמרים ממנו תרומה לו ית' אחרי כריתת הערלה, אכן חלוקה היא במצותיה, כמו שבקרבן עצמו יש חילוק בין עוף לבהמה שזה בשחיטה וזה במליקה, וגבה טורא בין אופן השחיטה לכריתת עור הערלה, כי בשחיטה הדרסה אסורה ובמילה היא מצוה מן המובחר, גם לידעי חן לשים הערלה למדרס כף רגל כי היכי דמכסין אותה בעפר. עכ"ל. והעתקתיו לעיל בתשובה ח'.

וכיון שהראנו לדעת שיש חילוק בין שחיטה לכריתת ערלה, מי שיאחז בזה וגם מזה אל תנח ידו עלול הוא ליתן את של זה בזה ואת של זה בזה ולא זה ולא זה יתקיים בידו, ובפרט שבפרט בהצטרף העדויות הנזכרות שא"א להזימן פשיטא ופשיטא טבא חדא מתרי ולא תנסב תרי, ודידן נצח בעל מלאכה אחת וליקום באשרי.

כתב הד"ט ביום ושנת הנזכרים³⁷

37 בתשובה הקודמת, ס' קז, מסיים: "למספר בני ישראל לפ"ק", כלומר תקנ"א, והוא מזכיר שהתשובה הנ"ל נכתבה שלושים שנה קודם.

גרסינן באבות דרבי נתן, חמישה אין להם מחילה, ואלו הן, מרבה לשוב, ומרבה לחטוא, וחוטא בדור זכאי, והחוטא על מנת לשוב, וכל מי שיש בידו חילול השם. וסוף סוף אם עושים תשובה ושבין לפני הקב"ה בכל לב ובכל נפש תשובתן מקובלת. וגרסינן במסכת יומא ירושלמי בפרק יום הכפורים. רבי אומר על כל עבירות שבתורה יום הכפורים מכפר, חוץ מהפורק מעליו יראת שמים ועול שמים, והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה, והמפיר בריתו של אברהם אבינו שהוא ברית מילה. אם עשה תשובה מתכפר לו, ואם לאו אין מתכפר לו. וגרסינן במדרש תלים, אמר רבי שמעון בן יוחאי, בשעה שאדם עובר עבירה באין המלאכים ומקטרגין אותו ואומרים, ריבונו של עולם, הט שמך ותרד גע בהרים ויעשנו, כלומר הפוך שמים לתוהו ובוהו והיפרע מזה. והקב"ה אומר להם, אם יעשה תשובה אני מקבלו. רבי חנינא שאל לרבי שמואל בר נחמני ואמר ליה, מאי סכות בענן לך מעבור תפילה? אמר לו, שערי תפילה פעמים פתוחין ופעמים ננעלין, אבל שערי תשובה ושערי דמעה אינן ננעלין לעולם, שנאמר מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים, וכתוב אל דמעתי אל תחרש.

מנורת המאור לר"י אלנקאווה פרק ג תשובה (עמ' 81-82)